АЛИШЕР НАВОИЙ НОМИДАГИ
ЎЗБЕКИСТОН
МИЛЛИЙ КУТУБХОНАСИ

ХОЖА АҲРОР ТАРИХИ

Т О Ш К Е Н Т – 2 0 0 3

АЛИШЕР НАВОИЙ НОМИДАГИ
ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ КУТУБХОНАСИ

ХОЖА АҲРОР ТАРИХИ

МЕТОДИК-БИБЛИОГРАФИК ҚЎЛЛАНМА

Т О Ш К Е Н Т – 2 0 0 3

Илмий-методик бўлим томонидан тайёрланди

Тузувчи: Ф.Рўзиева
Муҳаррир: Х.Маматраимова
Компьютерда терувчи: З.Джалилова

Ушбу қўлланмада Туркистоннинг табаррук авлиёси Хожа Аҳрор Валий ҳақидаги материаллардан фойдаланиб кутубхона ходимлари ва китобхонлар учун «Хожа Аҳрор тарихи» номи билан мазкур тавсиянома тақдим этилмоқда. Қўлланмада Хожа Аҳрор Валий ҳаёти ва фаолияти ҳақида, у табаррук зотнинг ижодини ўрганиш ва тарғиб қилиш учун ўтказиладиган тадбирлар турлари тўғрисида маълумотлар берилди.

МУҚАДДИМА

Тасаввур куйига кириб покдомон,
Оёғин босмаслар нопоклик томон.
Баќс этар тасаввуф ќам тариқатдан,
Қуръону ҳадису фиқ-ќу ҳикматдан.
Фикрлар очилар чашма књзидек,
Инжулар сочилар муршид сњзидек.

Барот Бойқобилов
«Ҳайратул Аҳрор» достонидан парча

Халқимиз маънавий-маърифий ҳаётида муҳим роль ўйнаган улуғ мутафаккир ва алломаларимиздан бири бњлган Хожа Аҳрор Валий ҳазратлари XV асрда Туронзаминида яшаб ижод қилганлар.

Дилини Нақшбандия тариқати билан банд этган Хњжа Аќрор инсон ќаётида меќнатнинг ролини юксак баќолайди. Бутун умр зироат билан шуђулланиб ќалол кун кечирган Эшон бошқаларни ќам шунга даъват этади.

Эл-юрт фаровон, тинч, хотиржам турмуш кечириши учун, хукмдорларни адолатпарварликка чорлайди.

Президентимииз Ислом Каримов «Тарихий хотирасиз келажак йўқ» асарида таъкидлаганидек: «Бу мутафаккир зот њз даврида 25-30 йил мобайнида Марказий Осиёдаги халқларни бирлаштириш, сиёсатчиларнинг бошини қовуштириш орқали ќар хил тњқнашувларни олдини олиш учун бор куч-ђайратини сарфлаган, унинг юксак обрњ-эътибори бунда ќал қилувчи аќамият касб этган. «Шайхлар шайхи» деб ном олган бу улуђ зотнинг гапини бирор хукмдор, ќоким, шаќзода икки қилмаган. Нега деганда, халқ уни бошига књтарган. Биз ќам бундай азиз аждодларимизни бошимизга књтаришга тайёрмиз».

Чех олими Феликс Тауэр ибораси билан айтганда, «Туркистоннинг бу табаррук авлиёси» њзининг фуқаропарварлик ғоялари нурлари билан ҳамон порлаб турмоқда.

Биз ушбу тавсияномани њзбек халқининг улкан алломаларидан бири Хожа Аќрор Валийнинг ќаёти ва ижодиётига бађишлаб тайёрладик. Қњлланманинг мақсади Ќазрат Хожа Аќрор меросини китобхонларга етказишда, кутубхона ходимларига яқиндан ёрдам беришдир.

Бу ишда кутубхона ходимлари шу мавзудаги адабиётларни тарђиб этиб, тарђиботнинг давра суќбатлари, китобхонлар конференцияси, савол-жавоб кечаси, баќслар, адабиётларнинг очиқ књргазмалари каби тадбирларини њтказиши айни муддао бњларди.

Хожа Аҳрор ҳаётига бир назар

Тарихга назар ташлаганда турли ќодиса воқеалар, тарихий шахсларга дуч келамиз, уларга баќо бериш ёки улар ќақида мулоќаза юритишда ќар хиллилик, баъзан эса қарама-қаршиликларни кузатиш мумкин.

Ана шундай тарихий ќодиса ва шахслардан њрта аср фалсафий ва бадиий тафаккурида мавжуд бњлган тасаввуф ва унинг вакиллари Хожа Аќмад Яссавий, сњфи Оллоёрлар билан бир қаторда Хожа Убайдуллоќ – Хожа Аќрор Валийларни эслатиш лозим.

Туркистон мулкининг XV асрдаги шайх ул машойихи, нақшбандия тариқатининг намояндаси, дин ва миллат ќомийси Хожа Убайдуллоќ Аќрор Валий ќижрий 806 йил рамазон ойида (1404 йил, март) Шош-Тошкент вилояти музофотларидан Бођистонда дунёга келган. Отаси Хожа Маќмуд ва бувалари маърифатли кишилардан бњлиб, деќқончилик ва тижорат билан шуђулланган. Хожа Маќмуднинг аждоди Муҳаммад Нолий Боғдодийга бориб етар экан. Хожа

Убайдуллоќнинг онаси Хожа Довуднинг қизи бњлиб, хожа Довуд эса Шайх Хованди Тахур (Шайхонтаур) нинг нњђлидир. Шайх Хованди Тахурнинг отаси эса Баќовуддин Нақшбанднинг ќурмат ва эќтиромига сазовор бњлган шайхлардан Умар Бођистонийдир.

Хожа Аќрор бошланђич маълумотни Тошкент мадрасаларида олиб, ёшлик чођлариданоқ муқаддас жойларни зиёрат қилишга мойиллик књрсатади, Абубакир Қаффол Шоший, Шайх Хованд Тоќур, шайх Зайниддин Књйпорифонларнинг ќаёти ва фаолияти билан књпроқ қизиқиб, уларни њрганган. Кейинчалик хожа Убайдуллоќ ќикоя қилган: «Ёшлигимда ќазрати шайх Абубакр Қаффолнинг нурли мозорини зиёрат қилганимда ќазрат Исони туш књрдим. У ќазрат менга илтифот қилиб, шундай дедилар: ђам ема, сенинг ќазрати Исо каминани њз тарбиялари остига олганликлари туфайли бу фақирда њлган қалбларни тирилтириш сифати аён бњлди...»

Хожа Убайдуллоќ вояга етган оила аъзолари њз замонининг маърифатли кишилари эдилар. Жумладан, унинг отаси Хожа Иброќим мадраса таълимини олган, асрнинг Сайид Шариф Журжоний каби забардаст алломаларидан баќраманд бњлганлардан бири эди. Шунинг учун у жияни – Хожа Убайдуллоќнинг ќам њқишини давом эттиришини истар ва уни бу ишга рађбатлантирарди.

Тођаси Хожа Убайдуллоќни 1427 йилда њзи билан Самарқандга олиб кетади. Чунки бу даврда, яъни Мирзо Улуђбек ќукмронлик қилаётган вақтда Самарқанд Мовароуннаќрнинг илм ва адабиёт маркази сифатида шуќрат таратган эди. Хожа Убайдуллоќнинг тођаси уни Мавлоно Қутбиддин садр мадрасасида њқишга қњяди. У Саъдиддин Кошђарий билан яқин муносабатда бњлади, унга қарашиб туради. Ўша вақтда Кошғарий тиф касаллигига чалинган бњлади. Кошђарий тузалади-ю, касаллик Хожа Убайдуллоќга њтиб, у ётиб

қолади. Касалликдан тузалса ќам, кам қувват хожа Убайдуллоќ тођасига айтади ва њқишга бормай, мустақил равишда њқий бошлайди.

Хожа Аќрор књпроқ тасаввуф илмига қизикади ва њзига маънавий пирни топишга интилади.

У Самарқандда Саъдиддин Кошђарий ва Самарқандга келган Амир Сайид Қосим Анварнинг суќбатларидан баќраманд бњлди.

Хожа Убайдуллоќ Сайид Қосим Анворда яхши таассурот қолдиради. Шунинг учун Сайид Қосим њзининг ќаммаслакларидан бири бњлмиш Мавлоно Фатќуллоќ Табрезий билан қилган суќбатларидан бирида унга шундай деган экан: «Агар сен саодатга эришмоқни истасанг, бу туркистонлик йигит (Хожа Убайдуллох) этагини маќкам тутгил. Чунки у замоннинг аъжубаси бњлиб, ундан књпгина ишлар содир бњлђусидир». 71-72 ёшли Қосим Анвор томонидан 24 яшарли Хожа Убайдуллоќга нисбатан билдирилган бу муносабати, берилган баќо диққатга сазовордир.

Шундай қилиб, хожа Убайдуллоќ Самарқанддаги машќур олимлар билан суќбатлар қилиш усули билан њз билимларини кенгайтиради. Хожа Убайдуллоќ њзига маънавий пирни топишга интилади. Шу ниятда у 1428 йил Ќиротга келади. Хожа Убайдуллоќ Ќиротда 4-5 йил (1428-1432-33 йй) бњлиб, у шаќардаги шайх Баќоваддин Умар, шайх Зайниддин Хаворийлар суќбатларида қатнашади, шайхлардан бири Баќоваддин Умарга књпроқ мурожаат қиларди. Чунки у њзининг камтарлиги, халқ билан очиқчасига ва самимий мулоқот қилиши билан хожа Убайдуллоќга ёқиб қолган эди. Ундан нақшбандия тариқати бњйича књпгина билим олди.

Хожа Убайдуллоќ 1432-33 йилларда Чађониён (ќозирги Сурхондарё ва қисман Қашқадарё) вилоятининг Ќулђуту мавзеида тургувчи, Хожа Баќоваддин Нақшбанднинг шогирди мавлоно Яъқуб

Чархий қошига келади, ундан нақшабандия тариқати асосларини њрганади ќамда унинг «Рисолаи унсия»сини мутолаа қилади. Хожа Убайдуллоќ Мавлоно Яъқуб Чархий сиймосида њзи интилган маънавий пирни књриб, уни муршид сифатида тан олади. Шундан сњнг муршиднинг унга «оқ йњл» тилаганига мушарраф бњлиб, Шош-Тошкентга қайтади ва деќқончилик билан ќам шуђулланади.

Хожа Аќрор хњжалик ишлари ва давлат ишлари билан бир қаторда њђиллари – Хожа Абдуллоќ, Хожаи Калон ва Хожа Муќаммад Яќёларнинг тарбиясига тегишлича эътибор беради. Унинг Хожа Муќаммад Яќё исмли њђли отаси билан књпроқ бњлиб ота изидан боради.

Хожа Муќаммад Яќё, айниқса хњжалик ишларида фаол қатнашади.

Хожа Аќрорнинг хњжалик фаолияти тез орада жуда кенг ривож топади. Чунончи, муаллиф Фахридди Али «Рашаќот» асарида Хожа Аќрор ерлари Тошкент вилоятидан то Амударё соќилларигача бњлган ћудудда 1300 дан ортиқ экинзорларни ташкил этганини эслатади. Майда мулкчилар солиқлардан қутулмоқ учун њз ерларини Хожа Аќрор ихтиёрига њтказишган. Деќқончилик, чорвачиликдан ташқари Хожа Аќрорнинг шаќарларда ќам ќунармандчилик расталари, устахоналари бњлган ва булардан ќам катта даромад келиб турган.

Савдо-сотиқ масалаларида Хожа Аќрор нафақат Мовароуннахр ќудудида, балки Хуросон, Ќиндистонга ќам молларни юбориб, савдо қилган. У олган даромадларининг књпгина қисмини аќоли бошига тушган ођир солиқларни амалга ошириш каби ишларга сарфлаган. Чунончи, Умаршайх Мирзо Тошкент аќолисидан 250000 динор ќажмда солиқ талаб қилганида Хожа Аќрор бу маблађнинг ќаммасини њзи

тўлаб, яна 70000 динорни солиқ йиғувчиларга топширган.

Нақшбандия тариқатининг асосий ғояси: меҳнат билан машғул бўлиш ва айни вақтда дил Аллоҳ билан бўлмоғи лозимлиги Хожа Аҳрор томонидан эътироф этилгани ва амалда қўлланилгани унинг ўз сўзидан равшандир. «Ҳазрат Абдухолиқ Ғиждувоний буюрмишларки,-дейди у Али Сайорийнинг «Рашаҳот» асарида келтирилишича, - халқнинг оғирини енгил қилмоқ даркор, аммо бунга ҳалол касб билангина эришилади. «Қўл иш билан, дил ёр (Аллоҳ) билан» шиори Хожагон тариқатида муқаррардир».

Хожа Убайдуллоҳ Аҳрорнинг мамлакат сиёсий ҳаётида фаол иштироки 1451-1452 йилларга оиддир. 1447 йили Темурийлар давлати бош ҳукмдори Шоҳруҳнинг, 1449 йили, эса Мовароуннаҳр ҳукмдори Мирзо Улуғбекнинг вафотидан сўнг бир неча йил Темурий шаҳзодалар орасида тахт учун кураш боради. 1451 йили шаҳзодалардан бири Абу Саъид Мирзо Тошкентда бўлиб, Хожа Аҳрорни ўзига маънавий мададкор деб танийди ва шу йили Мирзо Абдулло билан бўлган жангда қўли баланд келиб Самарқандни эгаллайди ҳамда Хожа Аҳрорни Тошкентдан Самарқандга кўчириб келади. 1454 йил Хуросон ҳокими Абдулқосим Бобур Самарқандни қамал қилганида Хожа Аҳрор шаҳар ҳимоячиларига бош бўлиб, душманни сулҳ тузишга мажбур этади. Шу билан Хожа Аҳрорнинг шаҳзодалар орасидаги низоларни сулҳ билан якунлаб, мамлакатда осойишталик ўрнатишга қаратилган сиёсий фаолияти умр бўйи давом этади. Хожа Аҳрор халқни фақат тинч яшаш ва билим олишга ундайди. Шунинг учун ҳам у бир неча мадрасалар қурдирган.

Абу Тоҳирхожанинг «Самария» да уқтирганидек, «Хожа Аҳрор билим эгаларини севар, мажлиси ҳамиша

олим кишилар билан тўла эди. Шу сабабдан олим аќллари учун у ерда бир олий мадраса солдирди».

Ќазрат Хожа Аќрор бузургвор бобокалонининг васиятини, яъни Шайх Умар Боѓистоний ўз ўѓли Шайх Хованди Тахурга шундай деб васият қилган экан: «Таќур, мулло бўлма, шайх бўлма, сўфи бўлма – мусулмон бўл!»

Мавлоно Чархийнинг ёзишича, «Хожаи бузург Баќоваддин Нақшбанд Шайх Умар Боѓистонийни баѓоят мақтар эдилар. Менинг қўлларимни ушлагил (хожа Аќрорга), чунки Хожа Баќоваддин деб эдиларки, Яъқуб, сенинг қўлинг, бу менинг қўлимдир. Шундай бўлгач, Сиз хожа Баќоваддиннинг қўлларини тутган бўласиз».

Мавлоно Яъқуб Чархий ўзининг донишманд шогирди бўлмиш Хожа Аќрорга бузургвор Бобокалонининг: мулло бўлма, шайх бўлма, сўфий бўлма- мусулмон бўл!», деган васиятининг асл моќияти: «Оддий, пок, ќалол, заќматкаш, ватанпарвар ва комил инсон» бўлишга даъват этганлиги, тасаввуфий таълимотнинг асл-туб масаласи эканлигини очиқ-ойдин айтиб беради.

Шу зайлда Хожа Аќрор Валий, унинг бир замондоши, ќиротлик машќур мутасаввуф донишманд ва шоир Саййид Қосим Анвор таъбирлари билан айтадиган бўлсак, ул мўътабар Зот «ўз замонасининг аъжубаси», «валийлик нури билан жаќонни ёритувчи», «ўлик ва идуа кўнгилларини ўзининг қудсий суќбатлари шарофати билан тирилтирувчи» бир пурқудрат табаррук Зот бўлиб етишади.

Хожагон (нақшбандия) тасаввуфий тариқатининг XV асрдаги энг йирик машойихи, улкан мутасаввуф донишманд бобокалонимиз Хожа Убайдуллоќ ўз давридаги ќукмдорларга яқин турди. Ќазрат Алишер Навоий таъбири билан айтганда, Шом то Ќиндгача бўлган мусулмон минтақаси мамлакатларининг

ќукмдорлари «Он Ќазратининг ќукми фармонида ва тобеълиђида» бњлдилар.

Њзининг бундай ќайратомуз ва ќайрли мавқеъини тушунтириб, ќазрати Хожамиз айтганлар: «Биз золимлар шаридан мусулмонларни халос этмоқ учун ќукмдорлар билан ихтилот қилишга (мулоқотда бњлишга) киришдик».

Ќазрати Эшонимизнинг энг яқин шогирди Муќаммад Қозининг «Силсилатул-орифийн» асарида ёзилишича: Подшоќларни шу нарсага ишонтирмоқ лозимки, токи улар илоќий қонунларни бузмасинлар, оддий мусулмонларни таќқирлаб зулм қилмасинлар. Мабодо улар мазкур илоќий қонунларни бузсалар, у ќолда бундай аъмол аввало уларнинг њзларига фалокат келтиради».

Хожа Аќрорнинг асосий инсонпарварлик ђояси унинг мана бу ќикматларида баён этилган: «Улуђлар айтганларким, қайси юракда халқ ђами бњлмаса, уни кесиб олиб, итлар олдига ташлаш лозим. Чунки ундай қалб (юрак) оддий гњшт парчасидек ќайвон юрагидан ќеч қандай фарқи бњлмайди».

Хожа Аќрор фуқаролар осойишталиги, ќунарманд ва тижорат аќли ишининг равнақи учун ќар қандай баќсли муаммоларни уруш ва қон тњкиш йњли билан эмас, балки келишув, тинч-осойишталик билан ќал қилишга интилган. Шунинг учун бњлса керак, Заќириддин Муќаммад Бобур Султон Аќмад Мирзо ќақида гапириб, шундай ёзади: «Самарқанд аќликим, йигирма-йигирма беш йил Султон Аќмад Мирзонинг замонасида рафоият ва фарођат била њткариб эдилар, аксар муомала ќазрати Хожа (Убайдуллоќ) жиќатидан адл ва шариъ тариқи била эди» (Бобурнома, Тошкент, 1960, 79 б.)

Хожа Аќрор обрњсининг ортиб бориши, њша вақтда баъзи амалдор ва шариат пешволарини ташвишга

солиб қњйган књринади. Шунинг учун уни обрњсизлантиришга уринишлар ќам бњлган экан.

Муќаммад Қозийнинг «Силсилат ул-орифин»ида келтирилган қуйидаги воқеани эслатиш њринлидир.

Султон Абу Саид Мирзо вафотидан сњнг (1468 йил) Самарқанд Шайх ул-исломи Хожа Мавлоно њз атрофига айримларни тњплаб, Хожа Аќрор мол-мулкини мусодара қилиш, Хожа Аќрор сњзларига ќеч кимнинг қулоқ солмаслиги лозимлиги ва, шундай қилиб, уни обрњсизлантириш вақти етганлигини айтибди.

Шу ишни амалга ошириш учун Хожа Мавлоно яна бир киши билан Хожа Аќрорнинг Мотриддаги ќовлисига борган экан. Шу вақтда Султон Аќмад Мирзо Хожа Аќрорнинг уйига ташриф буюрибди. Буни эшитган Хожа Мавлоно ва унинг йњлдоши ќовли деворидан њзларини ташлаб, қочиб кетган эканлар. Шундан сњнг Хожа Мавлононинг иши таназзулга учраб, оқибатда ниќоят хор-зорликда оламдан њтиш арафасида қилмишларидан минг бор пушаймон бњлиб, Мавлоно Муќаммад Муаммоийга шундай деган экан: «Мухтарам мавлоно Муќаммад! Агар ќурматли Хожа Убайдуллоќ зиёратларига борсангиз, биздан њтган ноқисликлар учун кечиришларини сњрашимизни еткургайсиз. Нима қилган бњлсак, иззати-нафс, обрњталашлик учун қилган эканмиз. Ќамма қилмишларимиздан пушаймонмиз. Бизни кечирсинлар».

Бу ќикоядан сњнг Муќаммад Қози шундай қњшимча қилади: Ќазрати Хожа Аќрор бу гапларни эшитиб, ниќоятда таъсирландилар. Менга шундай туюлдики, ќазрат уни кечирмишлар.

Хожа Аќрорнинг сифатларидан бири шуки, у киши њзларининг кашфиёт ва кароматларини туш књрдим, деб таъбир қилардилар.

Хожа Аќрор бир муддат мадраса таълимини олган, холос. Унинг мутолааси асосан мустақил тарзда

олимлар билан мулоқотларда амалга ошган. Шунинг учун ќам унинг дастхати чиройли ва мукаммал бњлмаган. Њзи шундай эътироф этган экан: «Менинг хатим Ёқутнинг хатидай эмас, балки шикастароқ хат бњлиб, одамлар уни њқишда қийналдилар».

Ќақиқатан, Хожа Аќрорнинг бизгача етиб келган дастхатлари унинг айтганларини тасдиқлайди.

Хожа Аќрор турли хил ижтимоий фаолият билан бирга ижодкорлик билан ќам шуђулланган. Ќозирги кунда унинг қаламига қуйидаги асарларни нисбат берадилар:

1. «Фикрот ул-орифин» ёки айрим нусхаларда «Воридот» деб аталиб, тасаввур аќли, жумладан, Хожа Аќрорнинг турли масалаларига оид фикрларини қамраб олган тожик тилида ёзилган насрий асар.

2. «Рисолаи волидия» ёки «Мухтасар». Бу асар Хожа Аќрорнинг волиди-отаси ќоќиши билан ёзилганлиги ва мухтасар бњлганлиги туфайли у юқоридаги номлар билан аталган. Асарда ахлоқ-одоб ва инсоннинг њзини таниши масалаларидан ќам сњз юритилганлиги сабабли у књпгина мухлисларга эга бњлган. 1528-1529 йилларда Заќриддин Муќаммад Бобур бу насрий асарни њзбек тилига њгириб, 245 байтлик назмий рисолага айлантирган. Бу асарнинг мавзуи инсон зоќири ва ботинини покиза қилмоқдан иборат бњлиб, Абул Фазл Алломий уни «Маърифат денгизининг дурдонаси» деб билади.

3. «Рисолаи ќавроия». Бу асар машќур шоир Абу Саъид Абулхайрнинг бир рубойиси шарќига бађишланган. Бу рубоий Хожа Аќроргача ќам машќур бњлиб, унинг шарќига бађишлаб, Сайид Неъматуллоќи Валий уч рисола, Амир Сайид Қосим Анвор бир рисола ва Шайх Озарий бир рисола ёзган эдилар.

Агар Алишер Навоийнинг «Мажолис ун-нафоис»ида келтирилган қуйидаги маълумотлар ќисобга олинса, масала анча равшанлашади.

Навоий «Мажолис ун-нафоис» нинг еттинчи мажлисини Амир Темурнинг зикри билан бошлаб, шундай ёзади: «Темур књрагон агарчи назм айтмоққа илтифот қилмайдурлар, аммо назм ва насрни андоқ суб маќал ва мавқеъда њқубдурларким, онингдек бир байт њқуђони минг яхши байт айтқонча бор...».

Давомида эса Амир Темурнинг њђли Мироншоќнинг ичкиликка берилишида айбдор саналганлардан бири Хожа Абдулқодир бњлиб, у њзини девonaликка солиб юради. Амир Темур Ироққа юриш қилганда Хожа Абдулқодирни тутиб келадилар. Навоий ёзади: «Чун Хожанинг камолотидан бири қуръон ќифзи ва қироат илми эди, филхол бийик ун била қњръон њқимоқ бунёд қилдиким, ул ќазратнинг (А.Темурнинг) ђазаби муторқа мубаддам бњлуб, фазл ва камол аќли кори боқиб, бу мисрани бевақт њқудиким:

«Абдол зи бим чанг бар мусќаф зад». (мазмуни: абдал (девона) қурқувдан қуръонга қњл узатти).

Ана шу мисра Хожа Аќрор шарќ ёзган рубойининг тњртинчи – якунловчи мисраси бњлиб, юқоридаги ќолат бу рубойининг њша даврда ниќоятда кенг шуќрат қозонганлиги ва ёд олинганлигидан далолат беради.

4. Руқаот – мактубда. Хожа Аќрор њз замондошларидан књпига турли муносабат билан мактублар ёзган. Бу мактубларнинг ќаммаси ќам сақланган деб бњлмайди. Аммо Хожа Аќрорнинг Алишер Навоийга ёзган мактубларини улуђ њзбек шоири авайлаб, уларни бошқа шахслардан келган мактублар билан бирга альбом ќолига келтирган. Уларда «бир фақрга нажот бермоқ ва унинг књнглига хурсандлик бађишламоқ» лозимлиги масаласи тез-тез тилга олинади. Шундай экан, Хожа Аќрорнинг ёзган

мактбуларини тњплаб нашр этиш ва уларни илмий томондан тадқиқ этмоқ књпгина масалаларни тшунишга књмаклашади.

Хожа Аќрор њзининг турли хил асарлари ва ранг баранг мавзулардаги ќикматомуз сњзлари билан тасаввуфнинг забардаст намояндалари Абдухолиқ Ѓиждувоний, Абу Саъид Абулхайр, Баќоваддин Нақшбанд, Хожа Аќмад Яссавий, Яъқуб Чарќийларнинг тариқатдаги йњналишларини давом эттириб, катта обрњ-эътиборга сазовор бњлган.

Хулоса қилиб айтганда, Хожа Убайдуллоќ – Хожа Аќрор Валий XV асрнинг иккинчи ярмида Мовароуннахр ва Хуросонда нақшбандия тариқатининг муршиди сифатида танилиб, шухрат қозониб, њзининг ранг-баранг фаолияти билан даврнинг ижтимоий-фалсафий ва маънавий ќаётида катта из қолдирган.

Ќазрати Хожа Убайдуллоќ 1494 йилнинг кеч кузи кунларининг бирида Самарқанднинг Камонгорон қишлоѓида беш ойи кам 90 ёшларида бу ёруѓ дунё билан видолашганлар.

Шайхимиз Хожа Аќрор бутун улкан мусулмон минтақасидаги миллион-миллион мњмин мусулмон халқларнинг эъзозида, онгида ва қалбида мана беш асрдан бери яшаб келаётир ва абадий яшаб қолажак.

«Хожа Аҳрор Валий ибрати» мавзусида китобхонлар конференциясини ўтказишга услубий ёрдам

«Хожа Аҳрор Валий ибрати» мавзусида китобхонлар конференциясини њтказиш учун қуйидаги ишларни амалга ошириш лозим.

Мавзу бњйича китобхонлар конференциясини њтказиш учун тайёргарлик књриш керак. Яъни, эълонлар ёзилиб тегишли жойларга қњйилади, таклифномалар юборилади, адабиётлар књргазмаси ташкил қилиш мумкин.

Конференция њтказиладиган жойни белгилаб, уни безаш керак. Бундан ташқари конференцияга диншуносларни, тасаввуф илмининг олимларини, тариқатчиларни, маънавият маркази ходимларини таклиф қилиш айни муддаодир.

Конференцияда шу мавзуда адабиётлар књргазмаси ташкил қилиш ќам мумкин. Бунинг учун адабиётлар йиђилади. Йиђилган адабиётларни 2 ёки 3 бњлимга бњлиб қњйиш мумкин.

Књргазма учун мавзу танланади. Ќар бир бњлимда, цитаталар бњлиши мумкин. Књргазма тахминан қуйидагича тузилишга эга бњлади.

Хожа Аҳрор сиймоси

Кўргазма 2 бўлимдан иборат.

1. Хожа Аҳрор ҳаёти ва ижоди

Илмни дунё (мол-мулк)
орттириш ва мансаб эгаллаш
учун хизмат қилдигучи
олимлардан узоқ бњлмоқ керак
Хожа Аќрор Валий

Бу бњлимга Хожа Аќрор ќаёти ва у кишининг қаламига мансуб асарлар ќақидаги адабиётлар қњйилиши мумкин.

2. Ёзувчилар Хожа Аҳрор ҳақида

Меќнатнинг мавқеи баланд ва илђор,
Меќнатда синалар асли иқтидор.
Бњлса қњл меќнатда ва дилда Оллоќ,

Яратганнинг њзи бњлђайдир паноќ.

Бойқобилов Б.
«Ќайротул Аќрор» достонидан парча

Ушбу бњлимга Хожа Аќрор Валий ќақидаги материаллар қњйилади.

Хожа Убайдуллоҳни биласизми?

1. Хожа Аќрор Валий қачон ва қаерда туђилган?

(Хожа Аќрор Валий 1404 йилнинг март ойида Шошда, яъни Тошкент вилоятида туђилган).

2. Хожа Аќрор Валийнинг ота-онаси ким?

(Отаси – Хожа Махмуд деќқончилик ва тижорат билан шуђулланган. Онаси – Хожа Довуднинг қизи бњлиб, Довуд Хованди Тахурнинг њђлидир, улар њз замонасининг маърифатли кишилари бњлган).

3. Хожа Аќрор илк қачон Самарқандга келади?

(Хожа Аќрор 23-24 ёшида 1427 йилда Самарқандга тођаси Хожа Иброќимни таклифи билан келади).

4. Хожа Убайдуллоќнинг муршиди ким?

(Нақшбандия тариқатининг вакили Яъқуб Чархий).

5. Хожа Аќрорнинг асарларини санаб беринг

(1. Фиқрот ул-орифин. 2. Рисолаи Волидия ёки Мухтасар. 3.Рисолаи хавроия).

6. Хожа Убайдуллоќ қачон ва нима мақсадда Ќиротга боради?

(Хожа Убайдуллоќ 1428 йил Самарқанддан Ќиротга боради, ва маънавий пирни топишга интилади).

7. Хожа Аќрорнинг катта бобоси Шайх њмар Бођистонийнинг њђлига айтган ќикматни айтиб беринг

(Отаси Хованди Тахурга шундай дейди: «Тахур, мулла бњлма, шайх бњлма, сњфи бњлма, мусулмон бњл!»)

8. «Силсилат ул-орифин ва тазкират ус-сиддиқин» асарининг муаллифи ким?

(Ушбу асарнинг муаллифи Хожа Аќрорнинг энг яқин муриди Муќаммад Қози бњлиб, бу асар Хожа Аќрор вафотидан сњнг ёзилган).

9. Барот Бойқобиловнинг Хожа Аќрор ќақидаги достонининг номини биласизми?

(Б.Бойқобиловнинг Хожа Аќрорга бағишлаб ёзган достонининг номи «Ќайротул Аќрор» бњлиб, у њн тњрт мисрадан, тњрт фаслдан, њн икки ќайрат, дебоча ва хотима қисмларидан иборат).

10. Хожа Аќрор қачон ва қаерда вафот этган?

(Хожа Аќрор 1490 йил феврал ойининг 21 кунида Самарқанднинг Камонгарон деган жойида вафот этган. Қабри Кафший маќалласининг мозорида. Ќозир Хожа Аќрор мозори дейилади).

11. Тасаввуф илмида ќозиргача неча тариқат йњли мавжуд, уларни санаб беринг.

(Тасаввуф илмида қуйидаги тариқат йњллари мавжуд.

1. Ќакимийлик
2. Сайёраийлик
3. Яссавийлик
4. Кубровийлик
5. Нақшбандийлик).

12. Амир Сайид Қосим Анвор Хожа Убайдуллоќ ќақида нима деган?

(Сайид Қосим њзининг ќаммаслакларидан бири бњлмиш Мавлоно Фатќуллоќ Табрезий унга қилган суќбатларидан бирида унга шундай деган экан: «Агар сен саодатга эришмоқни истасанг, бу туркистонлик йигит (хожа Убайдуллох) этагини маќкам тутгил. Чунки у замоннинг аъжубаси бњлиб, ундан књпгина ишлар

содир бњлђусидир». Бу Амир Сайид Қосим Анворнинг Хожа Аќрорга берган баќосидир).

Хожа Аҳрор Валий ва тамға солиғи

Хожа Аќрор сиёсий фаолиятининг қамрови кенг бњлган. У подшоќларнинг ички сиёсат юргизишида, хусусан солиқ ва тњлов масаласида инсоф–адолат бњлиши тарафдори эди.

1460 йилнинг қаќратон қишида (8-25 декабрь кунлари) Хожа Аќрор Ќиротга борди ва тамђа солиђи Самарқанд ва Бухорода бекор қилинишини Абу Саиддан илтимос қилди. (Ќамидуллох Казваиний «Тарихи-гузида» асарида ёзишича, Қозонхон (1295-1304й)даврида вазир Садриддин Аќмад Холидий ташаббуси билан ислоќот њтказилди ќамда у хазина ва фуқаро учун фойдали ќисобланади. Ер солиђи қопчур шаќарларида эса, савдо– саноат бњйича солинадиган тамђа билан алмаштирилди. (В.В.Бертольд Соч.Том. УШ, М., 1973.- С.287-287).

«Силсилатул-орифин»да келтирилган мана бу ќикоя мана шу маънода ђоят муќимдир: «Бир марта Абу Саид Мирзодан шахсий тамђани (хожа Убайдуллоќ молларидан олинадиган тижорат солиђи) бађишлашни, яъни бекор қилишни сњраган эдим, уни бађишладилар. Шундан кейин айтдим: мен ва сизнинг орамизда анчадан бери дњстлик муносабатлари мавжуд. Нима бњлардики, ќимматингизни олий даражага етказиб, ђайрий шаърий тамђа солиђини ќамма учун бекор қилсангиз.

Сизнинг олий ќимматли эканлигингизни билганим учун ќам бундай илтимос қилаяпман. Мирзо Абу Саид ќеч нарса демади. Биз ќам бошқа гапирмадик. Бу орада амир Нур Саид бизнинг ќузуримизга келганда, юқоридаги воқеани унга айтдик. Амир Нур Саид мирзо Абу Сайд ќузурида бњлганида шундай дебди: «Олий

ҳазрат, ажаб иш қилиб, тамға солиғини ҳамма учун бекор қилибсиз. Абу Саид мирзо айтибди: ҳазрати Хожа сўзни олий ҳимматликдан бошлаганларида мен бу илтимосни қондирмасам, ҳимматсиз бўлиб қолишимни сезиб айтганларини қабул қилдим. Хожа ҳазратларининг эҳтироми учун тамғани барча учун бекор қилурмиз».

Мамлакатда савдо-сотиқни ва тижорат ишларини равнақ топтириш йўлидаги тўсиқлардан бири тамға эди. Тамғани бекор қилиш ҳақидаги фармони олийни амалга ошириш Абу Саид мирзо ва ҳатто Султон Аҳмад мирзо даврларида қийинчилик билан бўлди. «Рашаҳот»да ёзилишича, «Мирзо султон Аҳмад ҳазрати Эшоннинг илтимоси билан Самарқанд шаҳридаги аҳоли тўлайдиган тамға солиғидан кечган эди. Орадан бир оз вақт ўтиб, барча тамға солиғи йиғувчиларни бир жойга тўплашиб, ўша солиқдан манфаатдор кишиларнинг ҳаммаси эга бўлишиб, келишиб олдилар. Улар жами ўн икки киши эди. Улар турли макр-ҳийлаларни ўйлаб, мирзо Султон Аҳмадга тош отдилар ва мирзонинг яқин одамларига ўз арзини айтдилар. Уламолардан ва мирзонинг яқин кишилари тамғачиларга яхши ваъда бердилар. Улар мирзо кишиларини бидбатга бошладилар. Бу хабар Эшон ҳазратларининг қулоқларига етиб келди. Хожа Аҳрор уларга ўз вақтида зарба берди. Чунки, Эшон ҳазратларининг фуқаро манфаати йўлидаги бундай ҳаракатлари оқибатида бир гуруҳ кимсалар келаётган мўмай даромаддан маҳрум бўлиб қолган кўринади.

Бу сўзлар мирзо Султон Аҳмаднинг қулоқларига ҳам етиб борди. Шунда мирзо содир бўлган воқеа натижаларидан қўрқиб кетди. Ўзи чиқарган фармон ёдидан чиқмаганлигидан, у бу ишни тинчитишга киришди. Ўша тамғалардан бирининг қулоғига хон ҳазратларининг сўзлари ва мирзони қўрқиб кетгани ҳақидаги хабар етиб келиши билан ҳақ таологa тавбалар

қилиб, ул киши ўз зийраклиги туфайли тавба-тазарруъ қилиб, жазодан қутулиб қолди. У даркол ўз ниятидан воз кечиб...

Ўша тунда бошқа ўн бир тамђачининг тани солинган тобутни тамђачилар бошлиђи ракбарлигида шакардан ташқарига олиб чиқдилар».

Тарихий адабиётларда Хожа Акрорнинг тамђани бекор қилиш борасидаги олиб борган каракатлари кар хил талқин қилинган. Шу муносабат билан Р.Набиевнинг қуйидаги фикрларини келтиришни лозим деб кисоблаймиз: «Хожа Акрор ўзининг ташқи савдо фаолиятига халақит бергувчи тамђа солиђини тўлалигича бекор қилиш масаласини қўйди. Гарчанд бундай даромад манбаини йўқотиш давлат манфаати юзасидан зарарли ва хазинага катта зарар етказсада, Абу Саид ва унинг ўђли Султон Акмад Моваруоннакрда тамђани тўла-тўкис бекор қилдилар. У Улуђбек даврида кўпайтирилган эди. Бу зарарни бошқа даромад манбаларни кўпайтириш кисобига қопладилар. Хожа Акрор ва у ўтказган кукмдорларнинг кучли қаршилиги туфайли давлат арбобларининг Мовароуннакрда тамђани тиклаш борасидаги каракатлари кеч қандай натижа бермади. Бунинг устига, Хожа Акрор тамђа тўловини Хуросон, Эронда кам бекор қилиш масаласини Абу Саид олдига, кичик Осиёда эса, турк султони олдига қўйди».

Шарқшунос А.Н.Болдирев Хожа Акрорнинг тамђа ва ёрђуни тугатиш борасидаги фаолиятини мутлақо бошқача баколайди. Унинг назарида тамђага қарши кураш йиртқичлик била халқни таловчи чингизона анъананалардан халос бўлишидир. Хожа Акрорнинг энг катта хизмати кам шундадир. (А.Н.Болдирев. Еще раз к вопросу о ходже Ахроре, С.56).

Хожа Аќрор доимо њзини оддий, жафокаш фуқарога яқин тутмади, унинг дардини, ташвишини енгиллаштиришга ќаракат қилади.

Т А Д Б И Р Л А Р

Қуйида кутубхоналарда ўтказиш мумкин бўлган тадбирлар туркумини тавсия этамиз

Т.р.	Тадбир номи	Шакли	Қатнашувчилар
1.	Хожа Аќрор Валий – буюк тариқатчи	Давра суќбати	Тариқат вакиллари, исломшунос олимлар, педагоглар ва кенг китобхонлар оммаси.
2.	Хожа Аќрор ибрати	Китобхонлар конференцияси	- « » -
3.	Хожа Аќрор Валий асарларининг аќамияти	- « » -	- « » -
4.	Нақшбандийлар тариқатининг фидойиси	Давра суќбати	- « » -
5.	«Тахур, мулло бњлма, шайх бњлма, сњфи бњлма, мусулмон	Бахс ва мунозара кечаси	- « » -

	бњл!» ќикмати ќақида		
6.	Хожа Аќрор тинчлик ва осойишталик посбони	Давра суќбати	- « » -
7.	Хожа Аќрор тарихи	Адабиётлар књргазмаси	- « » -
8.	Хожа Аќрор ривоятлари	Адабиётлар књргазмаси ва обзори	- « » -
9.	Хожа Аќрор Валий ижоди ва фаолияти	- « » -	- « » -
10.	Хњжа Аќрор сиймосига ихлос	- « » -	- « » -
11.	Хожа Аќрор Валий солиқлар ќақида	Давра суќбати ва адабиётлар књргазмаси	- « » -
12.	Хожа Аќрор ким?	Савол-жавоб кечаси, шу мавзуда адабиётлар књргазмаси	- « » -
13.	Хожа Аќрор ва фарзандлари	Савол-жавоб кечаси	- « » -
14.	Турон заминининг буюк шайхи Хожа Аќрор Валий	Адабиётлар књргазмаси ва обзори	- « » -

15.	Хожа Аќрор Валий ќикматларининг аќамияти	Китобхонлар конференцияси, шу мавзуга адабиётлар књргазмаси	Диншунослар, тариқатчилар, педагоглар, талаба ва њқувчилар, кенг китобхонлар оммаси
16.	Хожа Аќрорнинг «Рисолаи ќавроия» асари ќақида	Давра суќбати	- « » -
17.	Бобур ва Хожа Аҳрор	Савол-жавоб кечаси	- « » -

Адабиётлар

Каримов И.А. Тарихий хотирасиз келажак йњқ.-Т.: Шарқ, 1998.-31 б.

Каримов И.А. Њзбекистон келажаги буюк давлат.-Т.: Њзбекистон, 1992.-62 б.

Абдурахмонов А. Саодатга элтувчи билим.-Т.: Мовароуннаќр, 2001-704 б.

Бойқобилов Б. Хожа Аќрор Валий ибрати //Халқ сњзи.-1998.-27 нояб.

Бойқобилов Б. Хожа Аќрор Валий ибрати //Мулоқот.-1999.-№3.-Б.35-38.

Бухорои шарифнинг етти пири //Соќибқирон юлдузи.-1991.-19 авг.

Валихњжаев Б. Хожа Аќрор тарихи: (Самарқанд ва самарқандликлар).-Т.: Ёзувчи, 1994.-91 б.

Валихњжаев Б. Хожа Аќрор уйдирма ва ќақиқат //Мулоқот.-1999.-№3.-Б.56-59; №4-Б.67-71.

Камолов А. Хњжа Аќрор – ќур инсон //Фан ва турмуш.-1994.-№2.-Б.14-15.

Маънавият юлдузлари /Масъул муќаррир М.М.Хайруллаев.-Т.: А.Қодирий нашриёти, 1999.-400 б.

Маќмуд Маќкам. «Дарё раќматига ђарқ қилђай» //Саодат.-1991.-№6.-Б.6-7.

Очилов Э. Бири подшоќ, бири валий эдилар: 14 февраль Бобур таваллуд топган кун //Қишлоқ ќаёти.-2001.-13 февр.

Раупов Х. Буюк бобомизга эќтиром //Њзбекистон адабиёти ва санъати.-1939.-19 нояб.

Усмонов А. «Мулла бњлма, шайх бњлма», орифлар гулшани //Қишлоқ ќаёти.-2001.-12 июн.

Усмонов О. Олами кубаро //Соќибқирон юлдузи.-1998.-22 сент.

Усмонов О. Хитою Ќиндгача машќур эди //Тошкент оқшоми.-1994.-23 нояб.

Файзиев Т. Хожа Аќрор Валий //Тошкент оқшоми.-2000.-14 июн.

Фахриддин Али Садий. Рашоќат айнул ќаёт //Мулоқот.-1995.-№3-4.-Б.55-59; №5-6.-Б.38-41.

Хожа Аќрор Валий //Фан ва турмуш.-1990.-№7.-Б.26-27.

Хожа Ахрор ривоятлари //Соғлом авлод учун.-1999.-№6-7.-Б.26-29.

Хожа Аќрор Валий шарафига //Ислом нури.-1994.-10 (108)

Худойназаров Т. Хожа Аќрор хотираси //Халқ сњзи.-1999.-16 нояб.

Қаюмова И. Хњжа Аќрор сиймосига ихлос //Сођлом авлод учун.-2001.-№2.-Б.50-51.

Қутибоев З. Хожа Аќрор Валий ва тамђа солиђи //Иқтисод ва ќисобот.-1997.-№9.-Б.72-73.

Қутибоев З. Хожа Аќрорнинг моли //Ќамкор=Business=parther.-1999.-7 авг.

Қутибоев З., Муллобоев Б. Мазлумлар ќомийси //Фан ва турмуш.-1999.-№5-6.-Б.16-17.

Эргалиева З. Тасаввуф ичра бир ёђду //Халқ сњзи.-1993.-1 июл.

Босишга рухсат этилди «___»_______2003 йил
Бичими ____нашр. т.___ нусха. Буюртма №____

Тошкент, Х.Сулаймонова књчаси,33. Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси босмахонасида чоп этилди